

जाहिरातींचे दर.

सालील पत्त्यावर चोक्रशी
करावी.व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास', पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४.(टपाल हॅमिल माफ)
किरकोळ अंकास
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र.

संपादक—प्रो. वा. गो. काले.

वर्ष २

पुणे, बुधवार, तारीख १५ जानेवारी, १९३६.

अंक ३

“ दुसरें मूल्यमापन जाहीर झालें ”

स्थापनेपोसूनच भागीदारांना ६ टक्के फायदा व विमेदारांस वाढता नफा वांटून
जुन्या व स्थिर झालेल्या कंपन्यांस कठीण असें अपूर्व यश संपादन केलेली
पहिलीच महाराष्ट्रीय विमा कंपनी:-

कॉमनवेलथ विमा कंपनी, लि. पुणे.

अध्यक्ष—श्री. न. चिं. केळकर, संचालक केसरी

हयातीतील विम्यास } दुसऱ्या मूल्यमापनांत वांटलेला } हयातीनंतर विम्यास
३७॥ रु. } दर हजारी त्रैवार्षिक नफा } ४५ रु.
जास्त माहितीकरितां भेटा अगर समक्ष लिहा.
मॅनेजिंग एजन्ट्स.

न. वि. वडनेरकर

जव्हेरी आणि सराफ,
रविवार पेठ, सराफ
बझार, पुणे २.

आमच्याकडे सोने, चांदी व
मोत्यांचा माल सार्वांचा मिळेल.
तसेच जुन्या जिनसा योग्य भावानें
सरेदी केल्या जातील.

शुभकार्यांत भेट देण्याकरितां
सोन्याचांदीच्या नमुनेदार व सुवक
वस्तु मिळतील.

पहिल्याने सुरक्षितता

रस्त्यावरून जातांना तुम्हीं सुरक्षिततेचा मार्ग पहिल्याने पहातां. हीच गोष्ट पैसे बँकेत किंवा विम्यांत गुंतविण्यासंबंधी आहे. पहिल्याने तुम्ही पैशाची सुरक्षितता पहातां; नंतर व्याज किंवा बोनस.

हिशेव तपासणी आणि प्रतिनिधित्व सरकारी
सात्याकडे असल्याने

दि कॉम्बे को-ऑपरेटिव्ह

इन्शुरन्स सोसायटी लि.

मध्ये आपले पैसे गुंतविल्यास कसलाच धोका नाही.
सविस्तर माहितीकरितां लिहा—

कुळकर्णी आणि कंपनी } चुनीलाल डी. बरफीवाल
चॉफ ऑगनायझर्स } मॅनेजिंग डायरेक्टर.

९ बेंक हाऊस लेन, फोर्ट, मुंबई.

दी बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट लिमिटेड, पुणे नं २.

१९३५-३६ च्या उंसाची लागवड सुरू झाली.

अंदाजी नफा शेंकडा ७ ते १० टक्के.

प्रॉस्पेक्टस व शेअर फॉर्म, कंपनीचे व्यांकर्स व
मुख्य कचेरी २५७, बुधवार पेठ, पुणे नं. २
यांजकडे मिळतील.

'अर्थ' ग्रन्थमाला

१. बँका आणि त्यांचे व्यवहार
२. हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
३. व्यापारी उलाढाली

FOR
SAFETY, ECONOMY
AND
DURABILITY
Consult

V. G. & Sons

ELECTRICAL and RADIO ENGINEERS
AND
LICENSED ELECTRICAL CONTRACTORS
Laxmi Road, Ganapati Chowk, POONA.

विविध माहिती

फुटबॉलचा सामना पहाण्यास लंडनमध्ये दहा हजार जर्मन

इंग्लंड व जर्मनी ह्यांच्या संघांचा फुटबॉलचा सामना गेल्या महिन्यांत झाला, तो पहाण्यासाठी दहा हजार जर्मन नागरिक इंग्लंडला गेले होते. सामन्याच्या आदल्या दिवशी रात्री जर्मनीतून निघून ते लंडनला गेले आणि सामना झाल्यावर त्याच रात्री तेथून परतले. परराष्ट्रीय हुंड्यांची जर्मनीत टंचाई असल्याने प्रत्येकास दहा मार्कांपेक्षा जास्त रकम बरोबर नेण्याची व लंडनमध्ये खर्चण्याची मनाई होती, असे म्हणतात.

रेल्वेच्या इंजनांत तीस हजार निरनिराळे भाग

रेल्वेच्या इंजनाची रचना अत्यंत गुंतागुंतीची असते व त्यांत ३०,००० निरनिराळे भाग असतात.

किड्यांना रंग आवडतात व तेच त्यांचा नाश करतात

कित्येक कीटकांस विशिष्ट रंग आवडतात. ते वागांतील झाडांचा व फळांचा नाश करीत असल्याने त्यांच्या आवडत्या रंगाचे विजेच्या धक्याने मारून टाकतील असे तारेचे पिंजरे ठिकठिकाणी ठेवतात. रंगावर लुब्ध होऊन किडे विजेच्या तारांवर उड्या घेतात व तेथेच मरतात.

कृष्णवर्ण लोकांत जुळ्यांच्या जननाचे प्रमाण जास्त

श्वेतवर्ण लोकांच्या मानाने कृष्णवर्ण लोकांत जुळीं मुलें जन्मण्याचे प्रमाण मोठे असते असे अनुमान, हॉस्पिटलांत झालेल्या जननाच्या आंकड्यांवरून काढण्यांत आले आहे. पीतवर्ण लोकांत हे प्रमाण अल्प आहे.

हिंदुस्थानांत कालव्यांचा विस्तार

कालवे व तलाव ह्यांच्या पाण्यावर हिंदुस्थानांत १८७८ मध्ये १ कोटी एकर जमीन भिजत होती. चालू शतकाच्या प्रारंभास हा आंकडा २ कोटी झाला आणि आता तो ३ कोटींच्या आसपास आहे. हे क्षेत्र सुमारे ४७,००० चौरस मैल इतके भरते आणि ते इंग्लंड देशाच्या एकूण आकारापेक्षा किंचित लहान आहे. पंजाबमध्ये कालव्यांचे क्षेत्र मोठे (सवा कोटी एकर) असून त्याच्या खालोखाल मद्रास इलाख्यांतले आहे. संयुक्त प्रांतांत ते ४० लक्ष एकर आहे. हिंदुस्थानांतील एकूण कालव्यांची मिळून दर सेकंदास २५ लक्ष गॅलन पाणी देण्याची शक्ति आहे. कालवे, त्यांच्या शाखा, उपशाखा व पाट ह्या सर्वांची एकूण लांबी ८७,००० मैल भरेल, आणि त्यांवर होणाऱ्या पिकांची किंमत चालू पडलेल्या बाजार भावाने सुमारे १०० कोटी रुपये होईल, असा अजमास करण्यांत आला आहे.

बँक ऑफ इंडिया लि०

३१ डिसेंबर, १९३५ अखेर वरील बँकेस, मागील वर्षातून ओढलेले ५ लक्ष रुपये घरून, एकूण २३ लक्ष, ८२ हजार रु. नफा झाला. त्यांतून संबंध वर्षाचे, १० टक्के दराने प्राप्तीवरील कर भरलेले डिविडंड घावे, अशी डायरेक्टरांची शिफारस आहे. ह्यासेरीज दर भागावर आठ आणे (द.द. १%) बोनस वांटण्याचे आहे.

कापसाचा रस्ते करण्याकडे उपयोग

खडीचे रस्ते सर्वांच्या परिचयाचे आहेत. आतां डांबरी रस्तेहि कित्येक ठिकाणी झाले आहेत. कापसाचा उपयोग रस्ते करण्याकडे यशस्वी रीतीने करता येईल काय, ह्यासंबंधी अमेरिकन तज्ज्ञ प्रयोग करीत असून, त्या देशांतील २० लक्ष मैल लांबीचे रस्ते कपाशीमध्ये अस्फाल्टचे मिश्रण करून त्यापासून बनविण्यांत येण्यासंबंधी खटपट चालू आहे. हे प्रयोग यशस्वी ठरल्यास अमेरिकन कपाशीच्या पिकास भाव येईल व त्याचा परिणाम हिंदी कपाशीवरहि अनुकूल असा होईल.

इंग्लंडमधील दूध-पुरवठा

इंग्लंडमध्ये दुधाचा पुरवठा मागणीपेक्षा ज्यास्त झाला आहे. ह्याचा अर्थ असा, की दुधाचा भाव न परवडल्यामुळे, मालाचा सप न होऊन ते उरते. अमेरिका, फ्रान्स, जर्मनी इत्यादि देशांत दर माणशी जेवढे दूध लागते, तेवढे इंग्लंडांत लागत नाही. इंग्लंडमध्ये दूध सध्याइतके महाग गेल्या २० वर्षांत नव्हते व जगांतील सर्व देशांत ते आज किती तरी स्वस्त आहे. दुधाचा भाव उतरविल्यास त्यास मागणी किती ज्यास्त येईल व शाळांतून त्याचा सप कसा वाढेल, ह्यासंबंधी चौकशीची खटपट करून, मिलक मार्केटिंग बोर्ड, दुधाची गिन्हाइकी वाढविण्याचा प्रयत्न करणार आहे.

अमेरिकन व्यापाऱ्यांची हिंदी बाजारपेठांवर नजर

जपानचा माल हिंदी बाजारांत वाढल्या प्रमाणांत सपत आहे, ह्यावरून येथे अमेरिकेच्या मालास पुष्कळ वाव आहे आणि मध्यस्थांची अडगळ वाटते न येऊं देतां अमेरिकन कारखानदारांनी हिंदुस्थानांतील लोकांस आपला उंची प्रतीचा माल विकण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यांत यश आल्यावांचून रहाणार नाही, असा अभिप्राय न्यूयॉर्क येथील एका व्यापारी वृत्तपत्राने प्रसिद्ध केला आहे.

मुंबई प्रांतिक सहकारी जमीन गहाणाची बँक, लि.

वरील बँकेचा उद्घाटन समारंभ आज, बुधवार, ता. १५ जानेवारी रोजी मुंबई येथे इलाखाधिपति, लॉर्ड ब्रेवर्न, ह्यांचे हस्ते होणार आहे.

अमेरिका ही आजची सुवर्णभूमि

हिंदुस्थानास सुवर्णभूमि हे नांव एका काळीं देण्यांत येत असे. आज ह्या देशांतून सोने बाहेर जात आहे, पण अमेरिकेस ते नांव चांगले शोभू लागले आहे. १९३२ सालच्या अखेरस त्या देशांतल्या चलनाची किंमत सुमारे साडेचार हजार कोटी रुपये होती. ह्यापैकी सुमारे २,७५० कोटी रुपयांचे सोने, १५० कोटी रुपयांची डॉलरची नाणी व १५० रुपयांची चांदी होती.

मुंबई बंदरांतून सोन्याची निर्गत

	रुपये किंमत
ता. ४ जानेवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा	७४,२४,९०९
ता. ११ जानेवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा	८९,०९,६०९
ता. २१ सप्टेंबर १९३१ ते ११ जानेवारी	
१९३६ अखेर	२,५८,३९,७४,४७०

अनुक्रमणिका.

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ३०	करण्याचा यत्न—मुंबईचे
२ हिंदी चलन खात्याचा अहवाल ... ३१	बाजार—उद्योगधंद्यांस
३ रिझर्व्ह बँक शेतीस मदत	सरकारची मदत
४ कशी करणार ? ... ३२	६ खेडेगांवांची पुनर्घटना ... ३५
५ युरोपातील शेती ... ३२	७ दोन मृत्यू ... ३६
५ स्फुट विचार ... ३३	८ मननीय उद्गार ... ३६
हिंदी अर्थशास्त्रज्ञांची परि- षद—रिझर्व्ह बँक व सराफी धंदा—हिंदी जन- तेचें रोजचें अन्न पोषक आहे काय ? —प्रेसिडेंट रुसल्वेट ह्यांच्यावर मात	९ आकडेशास्त्राचें वाढतें महत्त्व ... ३६
	१० जगांतील सिनेमागृहे ... ३७
	११ हिंदुस्थानचें आर्थिक भवितव्य ... ३८
	१२ निवडक बाजारभाव ... ३८

अर्थ

बुधवार, ता. १५ जानेवारी १९३६

हिंदी चलन खात्याचा अहवाल

१९३४-३५ सालचा आढावा

चलनाची व्यवस्था रिझर्व्ह बँकेकडे सोंपवली जाण्यापूर्वी ती हिंदुस्थान सरकारच्या चलन-खात्याकडे होती आणि त्या खात्याचा १९३४-३५ सालाचा शेवटचा अहवाल नुकताच प्रसिद्ध झाला आहे. नोटा काढणे, हुंडणावळीची व्यवस्था पहाणे वगैरे कामे आतां रिझर्व्ह बँकेकडे गेली असल्याने हिंदुस्थान सरकारच्या सदरहू खात्याचा कारभार संपुष्टांत आला आहे. मार्च, १९३५ अखेरच्या प्रसिद्ध झालेल्या अहवालांत नमूद असलेल्या बाबींमध्ये नाविन्य उरलेले नसून त्यांची माहिती लोकांस ह्या पूर्वीच झाली आहे. तथापि, त्यांतल्या कांहीं ठळक गोष्टींचा उल्लेख येथे करण्यास हरकत नाही. विलायती हुंड्या घेऊन त्यांच्या द्वारे सरकारने लंडनला अहवालाच्या साली सुमारे ५० कोटि रुपयांची रकम पाठविली. पूर्वाच्या सालाच्या मानाने हा आंकडा १० कोटि रुपयांनी कमी होता. सोन्याच्या निर्गतीचा प्रवाह थोडासा रोडावला तरी चार वर्षांमध्ये मिळून हिंदुस्थानांतून २,९२,१०,६२९ औंस वजनाचे सोने बाहेर गेले. तोळ्यांच्या हिशेबांत हे वजन सुमारे सात-साडे सात कोटि तोळे भरते. १९२०-२१ पासून हिंदुस्थानांत बाहेरून जेवढे सोने आले त्यापैकी सुमारे ५८ टक्के ह्या चार वर्षांत येथून पुन्हा बाहेर गेले. त्या सालापूर्वी ह्या देशांत आलेल्या सोन्याचा विचार करता वरील निर्गत कांहीं विशेष नाही आणि हिंदुस्थानांत अजून कितीतरी सोने बाहेर पाठवण्यास शिल्लक आहे, असे समाधानाचे उद्गार सरकारी अहवालांत काढले आहेत! सोन्याची मोठ्या प्रमाणावर निर्गत होत रहाणे म्हणजे हिंदी जनतेची शिल्लकी संपत्ति कमी होणे आणि लोकांस आपल्या भांडवलावर जगावे लागणे होय, ह्या विचाराचे आर्थिक महत्त्व अहवालाच्या लेखकास म्हणजे हिंदुस्थान सरकारास वाटत नाही, हे उघड आहे. हुंडणावळीचा १८ पेन्सांचा दर केवळ

सोन्याच्या निर्गतोमुळे टिकून राहिला आणि मालाची निर्गत विशेष झाली नाही, ह्या गोष्टींचा त्याच्यावर परिणाम मुळीच झाला नाही, हे अहवालांत स्पष्टपणे नमूद केले आहे. चांदीच्या आयात निर्गतीचा हिशेब करतां सुमारे ५३ कोटि रुपये किंमतीची चांदी १९३४-३५ मध्ये देशाच्या बाहेर गेली असे दिसून आले. मार्च, १९३५ अखेर पुन्या झालेल्या सुमारे आठ वर्षांत हिंदुस्थान सरकारने २२, ८१, ८२, २५५ औंस वजनाची शुद्ध चांदी आपल्या जवळच्या शिल्लकेमधून विकली. मंदीमुळे रुपयांच्या नाण्यांस व्यापाराच्या देवघेवांत मागणी कमी होऊन सरकार-जवळ त्यांची चांदी पुष्कळ जमली, ती त्यांनी बेताबेताने विकून टाकण्याचा क्रम चालू ठेवलेला आहे, त्याचा हा हिशेब आहे.

सरकारने काढलेल्या व लोकांनी घेतलेल्या ट्रेझरी बिलांचा आंकडा १९३४-३५ च्या प्रारंभी ३३ कोटि, ३१ लक्ष इतका होता, तो वर्ष अखेर कमी होऊन १८ कोटि, २७ लक्ष झाला. आपले अल्प मुदतीचे कर्ज ह्या तऱ्हेने सरकारने कमी केले, असा त्याचा अर्थ आहे. अहवालाच्या वर्षांत देशांत खेळणाऱ्या चलनाचा विस्तार ६ कोटि रुपयांनी करण्यांत आला. हिंदुस्थान सरकारच्या लंडन येथील तिजोरीतली शिल्लक जरूरीच्या मानाने वाढल्याकारणाने ६ कोटींची रकम त्या तिजोरीतून हिंदुस्थानांतली तिजोरीत वर्ग करण्यांत आली. हिंदी नोटांच्या चलनास आधार म्हणून जी गंगाजळी असते, तिचा कांहीं भाग लंडन-मध्ये ठेवलेला असतो. तेथील तिजोरीतल्या शिल्लकेमधून ६ कोटि रुपये काढून ती रकम ह्या लंडनमधल्याच गंगाजळीत दाखल केली आणि तेवढीच रकम हिंदुस्थानांतल्या गंगाजळीतून घेऊन तिजोरीच्या खात्यांत टाकली की हा कागदी व्यवहार पुरा होतो, आणि अशा रीतीने अप्रत्यक्ष रीतीने चलनाचा विस्तार होतो. हिंदुस्थानांतल्या तिजोरीत आलेला हा पैसा चलनास उपयोगी पडल्यामुळे त्या मानाने चलन वाढले, हे उघड आहे. प्रत्यक्ष जरूरीच्या मानाने ज्यास्त पैसा हुंड्यांच्या द्वारे लंडनला पाठवला गेल्यामुळे वर सांगितल्याप्रमाणे ६ कोटि रुपये इकडे वर्ग झाले, तरी चलनाच्या गंगाजळीचा लंडनमधला भाग वर्षअखेर एकूण १० कोटि रुपयांनी वाढला. चलनाचा कारभार १९३५, एप्रिल मध्ये रिझर्व्ह बँकेच्या स्वाधीन व्हावयाचा, ह्या दृष्टीने हिंदी चलनाचा आधार लंडनच्या बाजारांत वरील रकमेच्या मानाने दृढ झाला ह्याविषयी अहवालांत समाधान व्यक्त करण्यांत आले आहे. हिंदुस्थान सरकारचे एकूण कर्ज अहवालाच्या सालांत १४३ कोटि रुपयांनी वाढले. तथापि, ह्यापैकी बाहेरच्या कर्जातला वाढावा फक्त १ कोटीचा आहे, व बाकीचे कर्ज हिंदुस्थानांतच वाढले आहे. हिंदुस्थान सरकारच्या एकूण कर्जापैकी १६ टक्के म्हणजे सुमारे एक-षष्ठांश अनुत्पादक असून बाकीचे पांच-षष्ठांश रेलवे, पाठबंधारे वगैरेचा फायदा देणाऱ्या कामांत गुंतले आहे, ही गोष्ट नमूद करण्यांत आली आहे. १९३४-३५ सालांत खेळत्या पैशाचा पुरवठा बाजारांत विपुल होता आणि व्याजाचे दर हलके होते. लंडनच्या रोखबाजारांत चलती असण्याचाहि परिणाम हिंदुस्थानावर अनुकूल झाला आणि एकंदरीने हिंदुस्थानांत रोख्यांचे भाव चढीचे राहिले. हिंदुस्थान सरकारच्या चलनखात्याने १९३४-३५ सालच्या परिस्थितीचा आपल्या अहवालांत काढलेल्या आढाव्याचा सारांश वर दिला आहे, त्यावरून चालू सालची परिस्थिति त्याहून फारशी भिन्न नाही, हे दिसून येईल. व्यापाराची मंदी, पैशाचा विपुल पुरवठा, व्याजाचे हलके दर, रोख्यांचे चढीचे बाजारभाव, सोन्याची

सारखी चाललेली निर्गत, हुंडणावळीच्या दरांत तिच्यामुळे आलेली स्थिरता, ह्या गोष्टी आतां लोकांस जणू काय नित्यपरिचयाच्या झालेल्या आहेत. त्यांचेच चित्र चलनखात्याच्या १३३४-३५ सालच्या अहवालांत पहावयास मिळते.

रिझर्व बँक शेतीस मदत कशी करणार ?

शेतीसाठी स्वतंत्र बँकिंग संस्था ?

(२)

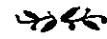
जमिनीच्या तारणावर किंवा कमीअधिक लांब मुदतीचीं कर्जे रिझर्व बँकेस, तिचे उद्दिष्ट आणि व्यवहारपद्धति लक्षांत घेतां, जर देतां यावयाची नाहींत, तर हें कार्य एक स्वतंत्र संस्था उभारून तिच्या मार्फत केले पाहिजे, हें ओघानेंच प्राप्त होतें. श्री. रामय्या यांनी आपली योजना त्याच भूमिकेवर उभारली असून अमेरिका व इंग्लंड ह्या देशांत शेतकऱ्यांस कर्जे देण्यासाठी स्थापन झालेल्या संस्थांची उदाहरणे त्यांनी आधारादाखल घेतली आहेत. त्यांची योजना थोडक्यांत अशी आहे. शेतीच्या धंद्यास पैसा पुरविण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेच्या धर्तीवर एक स्वतंत्र संस्था स्थापावी व तिचे मूळ भांडवल सुमारे ५ कोटी रुपये असावे. तिने जमीन गहाणावर शेतकऱ्यांस कर्जे द्यावीं पण तीं व्यक्ति किंवा संस्था ह्यांच्या हर्मावर द्यावीं. ह्यास लागणारे भांडवल संस्थेने कर्जरोखे विकून उभारावे, आणि त्याबद्दल सरकारने हमी घ्यावी. त्या रोख्यांचा उपयोग कर्जे देण्यांत व त्यांच्या परतफेडींत होण्यास मुभा असावी. तारण घ्यावयाच्या जमिनीच्या किंमतीच्या अंदाज वगैरे गोष्टी जमीन-गहाणाच्या बँकांत असतात, त्याच तऱ्हेच्या असाव्या. इतर सरकारी कर्जरोख्यांप्रमाणेंच नवीन संस्थेचे रोखे आहेत, असे मानून रिझर्व्ह बँकेने त्यांचे संबंधांत व्यवहार करावे. संस्थेने रोखे देऊन लोकांकडून पैसे कर्जाऊ घ्यावयाचे, त्यांस तारण शेतकऱ्यांच्या कर्जाबाबत ताब्यांत घेणारे गहाणाचे हक्क रहातील. शेतकऱ्यांकडून हसे वसूल न झाल्यास हमी घेणारी व्यक्ति किंवा संस्था जबाबदार धरली जाईल. ह्या व्यक्तींचे किंवा संस्थेचे भांडवल निदान एक लक्ष रुपये असले पाहिजे.

योजनेच्या स्थूल मानाच्या वरील वर्णनावरून ती एक प्रचंड जमीन-गहाणाची बँकच आहे असे दिसून येईल. जमीनगहाणाच्या बँका सामान्यतः लांब मुदतीचीं कर्जे देतात; योजनेतली संस्था अल्प मुदतीपुरती कर्जे देईल व ती हुंड्या आणि वचनचिठ्या ह्यांच्या डिस्कॉंटच्या मार्गाने देईल. मोठ्या प्रमाणावर संस्था काढल्याने व चालवल्याने, तसेच, सरकारचा व रिझर्व्ह बँकेचा तिला पाठिंबा असल्याने कर्जावर हलक्या दराने व्याज आकारणे तिला परवडेल, हा निःसंशय फायदा आहे. तथापि, अलीकडे निघालेल्या सहकारी जमीन-गहाणाच्या बँकांच्या मानाने लांब मुदतीच्या कर्जाबाबत ह्या योजनेत कांहीं विशेष आहे असे वाटत नाहीं. हमी घेणाऱ्या संस्था आणि व्यक्ति ह्यांच्या सांपत्तिक परिस्थितीवर नजर राखणे हें अत्यंत अवघड काम आहे व योजनेतल्या संस्थेस ते कसे व कितसे करतां येईल, हा प्रश्नच आहे. हमी घेणारास तरी शेतकऱ्यांकडून हसे वेळेवर फिटतील अशी खात्री कशी पटणार ? हमीची जोखीम देणारा मनुष्य किंवा पेढी आपल्या जबाबदारीबद्दल मेहनताना मागणारच. म्हणजे ह्या व इतर सर्चांमुळे शेतकऱ्यांवर व्याजाचा बोजा मोठा होण्याची भीति आहे. सहकारी पेढ्यांच्या व्यवस्थेत श्री. रामय्या यांनी अनेक दोष आहेत, असे म्हटले आहे. पण त्यांच्या योजनेतहि

अडचणी कांहीं थोड्या नाहींत. आज सावकारांस व सहकारी पतपेढ्यांस आपले पैसे वसूल करण्याचे कामी कोण त्रास पडतो, तो नवीन योजनेतहि पडणार. म्हणजे सहकारी चळवळीचे इतर फायदे न मिळतां तिच्या अडचणी मात्र मार्गांत येणार, असे होणार आहे. सहकारी जमीन-गहाणाच्या बँकांच्या मुद्दलाबद्दल व व्याजाबद्दल आज प्रांतिक सरकारांनीं हमी घेतलेली आहे आणि प्रांतिक मध्यवर्ती बँकेच्या मार्फत रिझर्व्ह बँकेकडून त्यांस सवलती मिळणार आहेत.

श्री. रामय्या ह्यांस, त्यांनी सुचवलेल्या गहाणाच्या संस्थेचा कारभार वाटतो, तितका सोपा होणार नाहीं. ती संस्था व रिझर्व्ह बँक ह्यांचे परस्पर संबंध कसे रहातील व त्या दोघांचीं कामे सुरळीत कशी चालतील, हाहि विचार करण्यासारखा प्रश्न आहे. तथापि, शेतीच्या धंद्यास पैशाचा योग्य पुरवठा कसा होईल आणि रिझर्व्ह बँकेस त्या बाबतीत कांहीं कामगिरी करतां येईल किंवा नाहीं, ह्या प्रश्नाकडे लोकांचे लक्ष्य वेधण्याचे महत्त्वाचे कार्य त्यांनी खचित केले आहे. सहकारी जमीन गहाणाच्या बँका व सहकारी बँका आणि पेढ्या ह्यांनी चालविलेले कार्य श्री. रामय्या ह्यांच्या कल्पनेच्या धर्तीवरच वस्तुतः आहे व त्यांच्या कारभारांतल्या अडचणींची जाणीव त्यांस नाहीं, असे नाहीं. हिंदुस्थानातील शेतीची स्थिति पाश्चात्य देशांतल्या परिस्थितीहून फार भिन्न आहे, हें त्यांस माहीत आहे. कृतीस चालना देण्याच्या दृष्टीने त्यांनी केलेल्या सूचना विचार करण्यास योग्य आहेत, ह्यांत संशय नाहीं.

युरोपांतील शेती

रावबहादुर प्रो. द. ल. सहस्रबुद्धे ह्यांनी डेक्कन अॅग्रिकल्चरल असोसिएशनतर्फे 'युरोपांतील शेती' ह्या विषयावर पुणे येथे व्याख्यान देताना आपल्या युरोपांतील सफरीचा अनुभव निवेदन केला. ते म्हणाले:—

“युरोपांत शेती ही दुय्यम धंदा म्हणून किंवा मुख्य धंदा म्हणून केली जाते, आणि जर जिच्यापासून फायदा होत नसेल तर ती सोडून देऊन लोक दुसरा धंदा स्वीकारतात. आपल्या इकडल्याप्रमाणे शेतीत फायदा होवो वा न होवो तरी ती करीत रहावयाची अशी त्यांची वृत्ति नाहीं. तिकडील शेतकरी नुसते धान्य पिकवूनच राहाणार नाहीं तर गुरांसाठी गवत करतील, रॉसबेरीचा जॅम करतील, दुधापासून चीज करतील व जनावरांपासून व कोंबड्यांपासून कोंबडी व अंडी करतील. सहकारी संस्थांमार्फत माल विकल्याने, बाजारभावांत उतार झाला तरी, संरक्षण मिळते. उन्हाळ्यासारखे विनपावसाचे आणि पाण्याच्या तुटवड्याचे दिवस कधीच येत नाहींत. चारपांच इंचांखाळी पाणी व वर सेंद्रिय पदार्थांचे थर असल्यामुळे फक्त खत घातली की पीक चांगले येते. युरोपांतील व हिंदुस्थानांतील शेतीत महदंतर नैसर्गिक परिस्थितीमुळे पडत आहे हें उघड आहे. तेथील एकंदर राहणी उच्च दर्जाची आहे ही गोष्ट नाकारतां येत नाहीं, तरी एकंदरीत आपल्या येथील परिस्थिति निराशाजनक आहे असे म्हणण्याचे कारण नाहीं. पिकांत सुधारणा व एकंदर धंदेवाईक धोरण ठेवल्यास आपणांसही आपली स्थिति सुधारतां येईल.”

स्फुट विचार

हिंदी अर्थशास्त्रज्ञांची परिषद-अध्यक्षांचे भाषण

ढाका येथे भरलेल्या अर्थशास्त्रज्ञांच्या परिषदेचे अध्यक्ष, डॉ. मनोहरलाल, ह्यांनी केलेले भाषण मननीय आणि विचारप्रवर्तक होते. त्याचा मथितार्थ असा होता की प्रचलित आर्थिक मंदीचा उगम, महायुद्धांत झालेल्या संपत्तीच्या नाशांत आणि त्याच्या अखेरीस झालेल्या आंतरराष्ट्रीय व्यवस्थेत सांपडतो, आणि ह्या नवीन परिस्थितीत निरनिराळ्या राष्ट्रांनी स्वयंपूर्णतेचे जें धोरण अंगीकारले आहे त्याचेच अनुकरण हिंदुस्थानांत होऊन येथील सरकारने तें निश्चयाने अमलांत आणल्यावांचून ह्या देशांतली दुःस्थिति दूर होण्याचा संभव नाही. शेतीच्या मालाचे भाव इतर पदार्थांच्या मानाने ज्यास्तच उतरले असल्याकारणाने शेतीच्या धंद्यावर सर्वस्वी अवलंबून असलेल्या हिंदुस्थान देशाची स्थिति विशेषच दुःखद झाली आहे. असे असूनहि आमच्या सरकाराने ती सुधारण्यासाठी म्हणण्यासारखे कांहींच प्रयत्न केले नाहीत असे डॉ. मनोहरलाल ह्यांचे म्हणणे आहे. हिंदुस्थानची लोकसंख्या झपाट्याने वाढत आहे आणि परदेशांत शेतीच्या उत्पादनपद्धतीत सुधारणा होत असून त्यांचा धान्य व इतर माल ह्यांचा पुरवठा विस्तृत होत चालला आहे. अशा परिस्थितीत संततिनियमनाचा अवलंब करण्यावांचून दुसरा तरणोपाय नाही, असे कित्येकांचे म्हणणे आहे. पण निरक्षर व अडाणी हिंदी लोकांत हा उपाय यशस्वी होणे अशक्य आहे. मध्यम स्थितीतल्या कांहीं मंडळीस फार तर त्याचा थोडासा उपयोग होईल, पण हिंदी आर्थिक प्रगतीचा प्रश्न सोडवण्यास संततिनियमनाच्या चळवळीची मदत होईल असे समजणे चुकीचे आहे, हे डॉ. मनोहरलाल ह्यांचे मत मननीय आहे. उद्योगधंद्यांची स्थापना आणि विस्तार ह्यांच्या योगाने जपानने आपली उन्नति करून घेतली, त्यापासून आम्ही हिंदुस्थानांत बोध घेतला पाहिजे. डॉ. मनोहरलाल हे इंग्लिश अर्थशास्त्रज्ञांच्या सांप्रदायाचे अनुयायी आहेत आणि व्यक्तिस्वातंत्र्य व स्पर्धा ह्यांच्या साम्राज्याचे अर्थातच ते भोक्ते आहेत. तथापि, पंजाब कायदे कौन्सिलांतील कामाचा अलीकडला अनुभव आणि ग्रेटब्रिटन सारख्या राष्ट्रांत आर्थिक विचार व धोरण ह्यांचे बाबतीत झालेली क्रांति ह्यांचा परिणाम त्यांच्या मनावर झालेला स्पष्ट दिसून येतो, ही गोष्ट सुद्धा आनंदाची आहे, असे समजले पाहिजे. असल्या प्रवृत्तीचा इष्ट परिणाम हिंदुस्थान सरकाराच्या धोरणावर आतां तरी होईल काय ?

रिझर्व्ह बँक व सराफी धंदा

शेती, व्यापार व उद्योगधंदे ह्यांस भांडवल पुरविण्याचे हल्ली बँका करीत असलेले काम आज कित्येक शतके सराफ किंवा श्रॉफ हे पार पाडीत आलेले आहेत. अजूनहि मोठमोठी शहरे व महत्त्वाची गांवे येथेच फक्त नवीन पद्धतीचे बँकिंगचे व्यवहार आढळून येतात; श्रॉफ व सावकार ह्यांचा धंदा खेडोपाडी देशभर चालतो. तथापि, बँकांच्या स्थापनेपासून श्रॉफ लोकांचे महत्त्व कमी होऊ लागले. मुंबईमधील श्रॉफ लोकांनी आपले व्यवहार सुसंगत रीतीने व सहकाराने व्हावे ह्या उद्देशाने एक असोसिएशन स्थापन केली, तिची रौप्य ज्युबिली नुकतीच साजरी झाली. त्याप्रसंगी भाषण करतांना असोसिएशनचे अध्यक्ष, श्री. चुनीलाल बी. मेहता, ह्यांनी, सराफांचा व रिझर्व्ह बँकेचा परस्पर संबंध न जोडला गेल्यामुळे, शेतकऱ्यांस व व्यापाऱ्यांस स्वस्त व मुबलक

भांडवलाचा पुरवठा करणे, हा बँकेच्या स्थापनेचा मुख्य हेतु सफल होणार नाही, असे सांगितले. देशातील पैशाचा बाजार व सराफ ह्यांचा अत्यंत निकट संबंध असल्याने रिझर्व्ह बँकेच्या व्यवहारक्षेत्रांत सराफांस योग्य स्थान मिळणे जरूर आहे, असे आपले मत त्यांनी स्पष्टपणे जाहीर केले. शेतकऱ्यांच्या डोईजड कर्जबाजारीपणाची जबाबदारी सर्व देशभर पसरलेल्या असंबद्धित सावकारांवर लादून त्यांचे हितसंबंधांस बाध आणणारे ऋणविमोचनाचे कायदे पास करणे सुद्धे शेतकऱ्यांच्या हिताचेहि होणार नाही, असा त्यांनी इषारा दिला. सराफांच्या धंद्यास हिंदी राष्ट्रीय बँकिंगच्या साखळीत महत्त्वाचे स्थान आहे, ही गोष्ट निर्विवाद आहे. तथापि, हिशेबाची व व्यवहाराची नवी पद्धत स्वीकारून सराफांनी घटनात्मक फेरफार करणे अगत्याचे आहे, ह्याची त्या वर्गातहि जाणीव उत्पन्न होत आहे, ही समाधानाची गोष्ट आहे. शेतीच्या धंद्याच्या गरजा भागवून त्याच्या अडचणी दूर करण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेत एक स्वतंत्र खाते निर्माण करण्यांत यावे, अशी कायद्यांत तरतूद करण्यांत आलेली आहे. ह्या खात्याकडून प्रत्यक्ष कामगिरी काय होते, ह्याकडे सर्वांचे लक्ष लागून रहाणे स्वाभाविक आहे. ह्या प्रकारचे कार्य मध्यवर्ती बँकेच्या व्यवहारक्षेत्रांत येत नाही असे कित्येक तज्ञांचे मत असल्याने सदरहु बाबतीत प्रत्यक्ष कृति कितीशी घडते ह्या विषयी शंका उत्पन्न झाली आहे.

हिंदी जनतेचे रोजचे अन्न पोषक आहे काय ?

आरोग्य व आपले नित्याचे व्यवसाय करण्यास लागणारी शक्ति इतर राष्ट्रांतील लोकांचे मानाने हिंदी जनतेत कमी आहे आणि त्यामुळे रोगांचा फैलाव, अकाली मृत्यु आणि हलक्या प्रतीची कार्यक्षमता इत्यादि अनिष्ट गोष्टी ह्या देशांत आढळून येतात, ह्या सामान्य समजुतीस शास्त्रज्ञांच्या मताचा आधार आहे, असे भौतिक शास्त्रज्ञांची इंदूर येथे नुकतीच परिषद भरली होती, तिच्या अधिवेशनांत झालेल्या चर्चेवरून दिसून येते. पाश्चात्य लोकांस हवापाण्याच्या भिन्नतेमुळे जितके व ज्या प्रकारचे अन्न आवश्यक असते, तितके व त्या प्रकारचे अन्न हिंदुस्थानांत जरूर नसले, तरी आतांपर्यंत केलेल्या शास्त्रीय चौकशीवरून आजचे हिंदी जनतेचे अन्न असावे तितके पोषक नाही, ही गोष्ट सिद्ध झाली आहे. हिंदी अन्नांतल्या पदार्थांचा पोषकपणा आणि त्यांतले वैगुण्य ह्यांची पहाणी होऊन जनतेस आवश्यक असे कोणते व किती अन्न मिळाले पाहिजे, ह्याविषयी अधिकारयुक्त निर्णय तज्ज्ञांनी प्रसिद्ध करणे अगत्याचे आहे. इंदूरच्या परिषदेत शास्त्रज्ञांचे ह्यासंबंधांत ऐकमत्य होते, ही समाधानाची गोष्ट आहे. हिंदी अन्नांत दुधाचा भाग वाढत्या प्रमाणांत आला पाहिजे, हे त्यांच्यापैकी एकाने व्यक्त केलेले मत ध्यानांत ठेवण्यासारखे आहे. शुद्ध दुधाचा पुरवठा आणि त्याचे नित्याचे सेवन ह्यांचे बाबतीत सुधारणेस हिंदुस्थानांत अमर्याद वाव आहे. गोरक्षणाच्या चळवळीचा उपयोग ह्या कार्या अधिक होईल तर कितीतरी महत्त्वाचे कार्य घडून येईल. शास्त्रज्ञांच्या शोधाचा व चौकशीचा पाठिंबा त्यास मिळाल्यास ह्या प्रश्नाचे महत्त्व लोकांच्या मनावर अधिकच ठसेल.

प्रेसिडेंट रूझव्हेट ह्यांच्यावर मात करण्याचा यत्न

अमेरिकेतील प्रातिनिधिक सभांनी केलेले कायदे आणि तेथील सरकारने अमलांत आणलेले आर्थिक व राजकीय धोरण ही

राष्ट्रीय राज्यघटनेस धरून आहेत की नाहीत ह्या संबंधाने निर्णयात्मक अभिप्राय देण्याची सत्ता मुख्य न्यायाधिकाऱ्यांच्या हातांत आहे. हिंडुस्थानांत जसे एक सुप्रीम कोर्ट कायद्याने स्थापन व्हावयाचे आहे, त्याच प्रकारचे मुख्य राष्ट्रीय न्यायमंदिर अमेरिकेंत आहे आणि प्रधानमंडळाचा कारभार कायदेशीर आहे का बेकायदेशीर आहे ह्या विषयांचा अखेरचा निकाल त्यास देता येतो. अलीकडच्या मंदीच्या काळांत विस्कटलेली आर्थिक व्यवहारांची घडी नीट बसवण्याच्या उद्देशाने अमेरिकन कायदेमंडळ व प्रेसिडेंट रूझव्हेल्ट ह्यांनी अनेक योजना तयार करून त्या अमलांत आणल्या. त्यांच्या अंमलबजाणीत अर्थातच कित्येक व्यक्ती, वर्ग व संस्था ह्यांच्या हितसंबंधांवर घाला येऊन कार्यकारी सरकारास खाजगी स्वरूपाच्या व्यवहारांत ढवळाढवळ करावी लागली. प्रेसिडेंट रूझव्हेल्ट ह्यांच्या योजनांच्या योगाने ज्यांच्या स्वार्थास बाध आला, असे व्यापारी, कारखानदार व बँकर आणि त्यांच्या विरुद्ध असलेले राजकीय पक्षाचे पुढारी ह्यांनी प्रधानमंडळाचे धोरण, मुख्य न्यायमंदिरांत तक्रार करून, बेकायदेशीर आहे, असे न्यायाधिकाऱ्यांकडून ठरवून घ्यावे आणि अशा रीतीने प्रेसिडेंट रूझव्हेल्ट ह्यांचा पाडाव करावा, असा डाव टाकला. त्यांत त्यांस एका महत्त्वाचे बाबीत यश आले असून कपाशीचे बाजारभाव उचलून घरण्यासाठी जमीनदारांस दिल्या जाणाऱ्या पैशाच्या मदतीविषयीचा कायदा अमेरिकन राज्यघटनेस सोडून आहे असा निर्णय न्यायाधिकाऱ्यांनी नुकताच दिला आहे. ह्याचा परिणाम कपाशीचे बाजारभाव खाली जाण्यांत झाला असून मुंबईच्या कपास-बाजारांतहि किंमतीमध्ये घट झाली आहे. प्रेसिडेंट रूझव्हेल्ट हे काही लेचेपेचे मुत्सद्दी नाहीत. त्यांनी प्रतिपक्ष्यांचा आणि स्वार्थी वर्गाचा डाव चांगला ओळखला असून ते स्वतःवर त्यांची मात होऊ देणार नाहीत. शेतकरी वर्गाचा त्यांस ह्या कामी अर्थातच पाठिंबा मिळणार आहे, एवढेच नव्हे, तर न्यायाधिकाऱ्यांच्या निकालामुळे कपाशीचे भाव गडगडल्यास अमेरिकन राष्ट्रावर भयंकर आपत्ति ओढवेल ह्याची जाणीव जनतेस आहे. आलेल्या गंडांतरांतून पार पडण्यासाठी प्रेसिडेंट रूझव्हेल्ट ह्यांनी एक योजना आखून ठेविली असून जरूर पडल्यास अमेरिकन राज्यघटनेच्या कायद्यांत हवी असलेली दुरुस्ती घडवून आणण्याचाहि प्रयत्न ते करतील, असे म्हणतात.

मुंबईचे बाजार

अमेरिकेंत उपस्थित झालेल्या अनिश्चितपणाचा परिणाम हिंदी कपास-बाजारावर होणे स्वाभाविक आहे आणि त्याप्रमाणे मुंबईतले भाव उतरले आहेत. विलायतेतहि साशंकपणाचे वातावरण असल्याने तिकडून येणाऱ्या वातम्यांची प्रवृत्ति येथील बाजारांत स्थैर्य उत्पन्न करण्यासारखी असणे शक्य नाही. ब्रिटिश पौंड व फ्रेंच फ्रँक ह्यांच्या मानाने अमेरिकन डॉलर पडल्याकारणाने मध्यंतरी अस्वस्थतेत भरच पडली. असल्या परिस्थितीत अफवांचा नेहमी सुकाळ असतो आणि त्यांच्या योगाने बाजाराची घडी अधिकच बिघडते. डॉलरची किंमत आणखी उतरवण्याचा अमेरिकन सरकारचा विचार आहे, अशी गप्प बाजारांत पसरण्यांत आली आहे. ह्या बातमीचा अधिकारी रीत्या इन्कार करण्यांत आला आहे, तरी त्या प्रश्नाचे संबंधांतली अनिश्चितता अजून दूर झालेली नाही. ती हळुहळुच नाहीशी होणार, हे उघड आहे. दरम्यान, भडोच कपाशीचा भाव पंधरा-वीस रुपयांनी

उतरून पुन्हा चढावयास लागला आहे. चांदीच्या भावास घसरगुंडी लागून तो ५० रुपयांच्या (१०० तोळ्यांस) खाली गेला होता, त्यांतहि किंचित् वाढ झालेली दिसत आहे. ह्या प्रकरणांतहि अमेरिकेच्या चांदी-खरेदीच्या धोरणाचा प्रत्यक्ष संबंध आला असून त्याच्याभोवती अनिश्चितपणाचे अवगुंठन आहे. रोखबाजार स्तब्ध आहे. सरकारी कर्ज रोख्यांचे भाव खाली गेले आहेत, ते अजून वर ढोकें काढीत नाहीत. गिरण्या व कंपन्या ह्यांच्या भागांच्या किंमती त्याचप्रमाणे नरमल्या आहेत. एकंदरीने पहाता बाजारांची परिस्थिति मंदीची आहे. हिंडुस्थान सरकारच्या बजेटांत वाढावा येणार असा रंग दिसत असून काही कर, विशेषतः प्राप्तीवरील कराच्या आकारणीचे दर, कमी होतील अशी कित्येकांस आशा वाटत आहे.

उद्योगधंद्यांस सरकारची मदत

अडचणीचे प्रसंगी अनेक उद्योगधंद्यांस सरकार सहाय्य करतें व आर्थिक मदत देऊन राष्ट्रीय जीवनास आवश्यक अशा वस्तूंचे उत्पादन स्वदेशांत व्हावे, ह्या हेतूने खटपट करतें, असा अनुभव महायुद्धानंतर आतां बहुतेक सर्व राष्ट्रांचे बाबतीत आला आहे. खुल्या व्यापाराचा पुरस्कार करणारे इंग्लंडसुद्धा ह्या धोरणाचा अंगीकार करीत आहे. घरे बांधण्यास मदत, बीट-साखरेच्या धंद्यास सहाय्य, जहाजांचा धंदा व वहातुक ह्यांचे कंपन्यांस आश्रय, दूध पुरवठ्यासाठी उदार देणग्या, इत्यादि मार्गीनी ब्रिटिश सरकार आज राष्ट्रीय उद्योगधंद्यांस प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष रीतीने मदत देत असून दरसाल सुमारे ५० कोटी रुपये त्या कामी खर्च करीत आहे. सरकारी औद्योगिक संरक्षण एकदां देण्यांत आले, की ते कायम होण्याची प्रवृत्ति सर्वत्र आढळून येते. टारिफ बोर्डाची हिंदी कापडाच्या गिरण्यास द्यावयाच्या संरक्षणासंबंधी चौकशी सध्या चालू आहे, तीमध्ये उपास्थित केले जाणारे मुद्दे वरील माहितीच्या दृष्टीने विचारणीय आहेत.

॥ श्री ॥

अकोला सेंट्रल बँक लिमिटेड

अकोला [वऱ्हाड]

सर्व लोकांस कळविण्यांत येतें की, ता. १ जानेवारी १९३६ पासून पुनः प्रसिद्ध होईपर्यंत ही बँक खालील कमी केलेल्या दरांने मुदती ठेवी स्वीकारील. जुन्या ठेवींची मुदत संपल्यावर त्या पुनः चालू करतांना त्यांनाही हे नवीन दर लागू होतील.

३ महिने पूर्ण	३ द. सा. द. शे.
६ महिने पूर्ण	३। "
९ महिने पूर्ण	३।। "
१२ महिने पूर्ण	४ "
२ वर्षे पूर्ण	४।। "
३ वर्षे पूर्ण	५ "
४ वर्षे पूर्ण	५। "
५ वर्षे पूर्ण	५।। "

सेविंग बँक व चालू ठेवीवरील व्याजाचे दर हल्लीचेच म्हणजे अनुक्रमे द. सा. द. शं ३ व २ हे अमलांत राहतात.

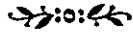
अकोला [वऱ्हाड]

श्री. अ. भागवत,

ता. २३-१२-३५

आंनारी सेक्रेटरी,
अकोला सेंट्रल बँक लिमिटेड.

खेडेगांवांची पुनर्घटना

प्रो. काळि ह्यांचे भाषण

डाक्या येथे भरलेल्या आर्थिक परिवर्तने खेडेगांवांची पुनर्घटना ह्या विषयाची चर्चा झाली. तिला प्रारंभ करून देतांना प्रो. काळे ह्यांनी सदरहु प्रश्नाची रूपरेखा परिवर्तनेपुढे मांडली. त्यांचे मुद्दे संक्षेपाने खाली दिले आहेत:—

शेतकरी वर्ग आणि खेडेगांवे ह्यांच्या संबंधाने विचार, सरकार आणि लोक ह्यांचे मार्फत पूर्वी अनेक वेळां झालेला असला तरी त्यांच्या परिस्थितीचे अवलोकन साकल्याने व सूक्ष्म रीतीने करण्यांत आलेले नाही. पूर्वीच्या प्रयत्नांचा आढावा घेऊन, खेडेगांवांच्या लोकांच्या मनांत आर्थिक सुधारणा व सुस्थिति ह्यांच्या बाबतीत जागृति उत्पन्न करणे व त्यासाठी त्यांची कमाई वाढवणे हीं कामे अगत्याची आहेत आणि त्यासंबंधांतली जबाबदारी सरकारची आहे, ही गोष्ट अलीकडल्या शेतकी कमिशनने प्रामुख्याने निदर्शनास आणली.

राजकीय जागृति व आकांक्षा आणि कायदेमंडळे व इतर संस्थांतील अधिकाऱ्यांच्या निवडणुकी ह्यांच्या योगाने सध्या खेडेगांवांच्या प्रश्नास चालना मिळाली आहे. हिंदुस्थान सरकारने ह्या कामाकरिता प्रांतिक सरकारांच्या हवाली एक कोटि रुपये केले आहेत हे परिस्थितीचे विशेष सूचक आहे.

‘ग्रामसुधारणा’, ‘ग्रामसंघटन’, ‘खेडेगांवांची पुनर्घटना’ इत्यादि शब्दप्रयोग वापरण्यांत येतात, त्यांचा अर्थ नीट ध्यानांत घेणे अगत्याचे आहे. अज्ञान, दारिद्र्य व दुःस्थिति ह्यांच्या चिखलांत रतलेल्या खेडेगांवांची जनतेस हात देऊन वर काढणे हा चालू कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. आधुनिक संस्कृतीच्या आघातामुळे खेडेगांवांची आर्थिक घटना विस्कळित झाली असून कित्येक ठिकाणी ती मोडून गेली आहे. तिची स्थापना पुन्हा करावयाची, का सभोवार होणाऱ्या फेरफारांशी मेळ घालण्यासाठी तिची डागडुजी करावयाची, का जुनी व्यवस्था सपशेल मोडून टाकून व नाहीशी करून तिच्या जागी नवीन एखाद्या प्रकारची व्यवस्था अमलांत आणावयाची हा प्रश्न येथे उपस्थित होतो. एकंदर परिस्थितीचा विचार करता, हिंदुस्थानातील खेडेगांवांमध्ये आर्थिक क्रांति घडवून आणणे शक्य आहे असे दिसत नाही आणि आधुनिक कल्पनांस अनुसरून त्यांतील लोकांच्या जीवनक्रमांत कित्येक फेरबदल होतील असे यत्न करणे हेच शक्य कोटीत आहे असे म्हणावे लागते. कारण, कार्यकर्ते, पैसा व उत्साह ह्यांचा पुरवठा मर्यादित आहे.

ग्रामसुधारणेचे सध्या चालू असलेले प्रयत्न दोन प्रकारचे आहेत: विवक्षित निवडक खेडेगांवांत शिक्षण, आरोग्य, शेतीची व्यवस्था, पाणीपुरवठा इत्यादि बाबतीत सुधारणा एकत्रित प्रकाराने करणे हा पहिला मार्ग होय. सरकारी व बिनसरकारी लोकांकडून ह्या तऱ्हेने नमुनेदार खेडी तयार केली जात आहेत आणि क्रमाक्रमाने त्यांचा किता दुसऱ्या क्षेत्रांत गिरवला जाईल अशी अपेक्षा आहे. तथापि, असल्या प्रयत्नांनी खेडेगांवांतील जनतेत स्वतःच्या उन्नतीविषयी स्फूर्ति उत्पन्न होऊन त्यांची सुधारणा टिकाऊ बनेल अशी खबरदारी घेणे जरूर आहे. कार्यकर्त्यांची पाठ बळतांच खेडेगांवांत ‘चेर माझ्या मागल्या’ होऊं नये अशी परिस्थिति निर्माण झाली पाहिजे.

कार्याची दुसरी दिशा म्हटली म्हणजे शेतीची पद्धति, आरोग्य, रस्ते, शिक्षण इत्यादि बाबतीत विस्तृत क्षेत्रांत पसरतील अशा सुधारणा हाती घेऊन त्यांचा फैलाव करणे ही आहे. सरकारची शेती, आरोग्य वगैरे संबंधांतली खाती ह्या मार्गाने यत्न करित आहेत आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थाहि त्यांस हातभार लावीत आहेत.

ग्रामसुधारणेच्या कार्यास मिळालेली चालना आणि प्रचलित आर्थिक मंत्री ह्या गोष्टी एकसमयावच्छेदक करून आल्या कारणाने खेडेगांवांच्या सुधारणेच्या मार्गात विलक्षण अडचणी उपस्थित झाल्या आहेत, ही दुर्दैवाची गोष्ट आहे. शेतीच्या मालाचे बाजारभाव उतरल्याने शेतकऱ्यांची कमाई घटली आहे, कर्जबाजारीपणा वाढला आहे, शेतीच्या धंद्यास भांडवल मिळण्याची मारामार आहे आणि सहकारी संस्थांचीहि दैना झाली आहे. प्रांतिक सरकाराकडून स्थानिक स्वराज्य संस्थांस मिळावयाच्या ग्रंटस कमी करण्यांत आल्याने लोकांच्या उपयोगाची कामे हाती घेता येत नाहीत. ह्या प्रकारचे सध्याचे वातावरण ग्रामसुधारणेस अनुकूल आहे, असे कसे म्हणता येईल? पुढे उडी मारण्याऐवजी गेलेला तोल संभाळणे हीच महत्त्वाची गोष्ट आज होऊन बसली आहे.

खेडेगांवांतल्या जुन्या धंद्यांचे शक्यतोवर संरक्षण करणे, त्यांत शेतीस जोडून नवीन धंदे उत्पन्न करणे, भांडवलाचा पुरवठा व मालाची विक्री इत्यादि बाबतीत सुधारणा करून शहरे व खेडेगांवे ह्यांचा हुवा जोडून देणे वगैरे महत्त्वाची कामे आज करावयाची आहेत. जकाती, चलन, हुंडणावळ, औद्योगिक संरक्षण इत्यादि बाबीतले धोरण. आंखणे हिंदुस्थान सरकारच्या हाती आहे. त्यांनी ग्रामसुधारणेस सहाय देण्याचे मनावर घेतल्यावाचून प्रांतिक सरकार व स्थानिक संस्था ह्यांच्या हातून विशेष कामगिरी होण्याचा संभव दिसत नाही. देशातील वाढत्या लोकसंख्येस उपजीविकेची साधने उपलब्ध होतील अशी व्यवस्था होईल तरच ग्रामसुधारणेचे पाउल पुढे पडेल. लोकांच्या रहाणी-विषयीच्या कल्पना बदलत आहेत, त्यांस अनुसरून प्रगति व्हावयाची म्हणजे त्या मानाने जनतेचे आर्थिक सामर्थ्य वाढले नाही तर खेडेगांवांचा उत्कर्ष कसा होणार ?

राष्ट्रोन्नतीच्या ध्येयाने प्रेरित झालेले कार्यकर्ते आणि सरकारी खाती व अधिकारी ह्यांचे सहकार्य होईल तरच ग्रामोद्धाराच्या कार्यक्रमांत काही म्हणण्यासारखी प्रगति घडवून आणता येईल. त्याचप्रमाणे, कार्यकर्त्यांस, सुधारणेसाठी लागणारा पैसा पुरवला गेला पाहिजे. खेडेगांवाची पुनर्घटना हे वाटते तसे सोपे काम नाही. त्याच्या मार्गात विलक्षण अडचणी असलेल्या दिसत आहेत. तथापि, सर्वांनी निश्चयाने झटण्याचे ठरल्यास ‘अकरणात् मंदकरणं श्रेयः’ ह्या न्यायाने थोडे बहुत तरी कार्य हातून घडू शकेल.

दत्तात्रय नारायण हेजीव

किराणा व सुक्या मेव्याचे व्यापारी

आमचेकडे आंबेपोळी, फणसपोळी, खारा पिस्ता

वगैरे

सुका मेवा मिळेल.

रे-मार्केटजवळ, २० शुक्रवार पेठ, पुणे २.

दोन मृत्यू

मि. एफ. ई. दिनशा व मि. अर्देसर गोद्रेज

[मुंबईच्या व्यापारी व औद्योगिक क्षेत्रातील दोन पुढारी गेल्या पंधरवड्यांत दिवंगत झाले. मि. दिनशा व मि. गोद्रेज ह्या दोघांनाहि आपआपल्या क्षेत्रांत उत्कृष्ट कामगिरी बजावलेली आहे. त्यांच्या कामगिरीचा परिचय थोडक्यांत येथें करून देण्यांत येत आहे.]

मि. एफ. ई. दिनशा

(मृत्यू : ता. ३ जानेवारी, १९३६)

वडिलांनीं आय. सी. एस. होण्यासाठी विलायतेस पाठविलेले, वकिलीच्या परीक्षेत पहिले आलेले व सॉलिसिटरच्या धंद्यांत वागवगार असलेले मि. दिनशा हे मुंबईच्या व्यापारी क्षेत्रांत पहिल्या दर्जाचे स्थान मिळवू शकले ! महायुद्धानंतरच्या तेजीच्या काळांत मि. दिनशा ह्यांनीं व्यापारी क्षेत्रांत प्रवेश केला व त्यांत ते यशस्वी झाले. सुमारे ८० कंपन्यांचे ते डायरेक्टर होते. बँक ऑफ इंडियासाठी त्यांनीं केलेले कार्य फारच महत्त्वाचे आहे. ग्वाल्हेरच्या माजी महाराजांचे ते मुंबईमधील विश्वासू सल्लागार ह्या नात्याने, महाराजांच्या सुमारे १०-१५ कोटी रुपयांचा व्यवहार त्यांचेकडे असे. मि. दिनशा ह्यांचे नांव जरी सर्वांच्या नजरेपुढें नसले, तरी त्यांच्या अनुभविक सल्ल्याने कित्येक कंपन्यांचे कल्याण झाले आहे. टाटा कंपनीच्या अडचणांचे प्रसंगी, त्यांनीं ग्वाल्हेरच्या महाराजांकडून कंपनीस एक कोटी रुपये मिळवून दिले. सिमेंटच्या धंद्यास ऊर्जितावस्थेस आणण्यास त्यांचेच परिश्रम कारणीभूत झालेले आहेत. सिमेंट कंपन्यांचे एकत्रीकरण करण्याची त्यांची योजना तयार झाली आहे. रिझर्व्ह बँकेच्या मध्यवर्ती बोर्डावर त्यांची नुकतीच नेमणूक झाली होती. मि. दिनशा ह्यांचे मतास विशेष वजन असे व ते इतरांस पटले नाही तरी ते माघार घेत नसत. आर्थिक व व्यापारी क्षेत्रातील त्यांचे महत्त्व त्यांच्या साध्या स्वभावामुळे सामान्य लोकांस कळणे शक्य नाही. रोखे, कपास, चांदी इत्यादि बाजारांत त्यांनीं कधीहि सट्टे केले नाहीत हे लक्ष्यांत ठेवण्याजोगे आहे.

मि. अर्देसर गोद्रेज

(मृत्यू : ता. ९ जानेवारी, १९३६)

चरबीविरहित साबू, पोलादी तिजोऱ्या, कुलपे, इत्यादि स्वदेशी वस्तूमुळे सर्वांस परिचयाचे झालेले मि. अर्देसर गोद्रेज हे गेल्या आठवड्यांत मरण पावले. सुमारे ४० वर्षांपूर्वी शस्त्रक्रियेची उपकरणे तयार करण्याचा धंदा त्यांनीं सुरू केला; त्यानंतर कपाटे, तिजोऱ्या व कुलपे ह्यांचा कारखाना त्यांनीं स्थापला. हा कारखाना पांच वर्षांपूर्वी त्यांनीं आपल्या बंधूचे स्वाधीन केला. वनस्पतिजन्य तेलापासून साबण तयार करण्यास त्यांनीं १० वर्षांपूर्वी सुरवात केली. हे साबण आतां हिंदुस्थानांतच नव्हे, तर हिंदुस्थानाबाहेरहि लोकप्रिय झाले आहेत. मि. गोद्रेज हे सुद्धा वकिलीच्या धंद्यांतूनच कारखानदारांत शिरले. छापण्यास लागणारी शाई, बूटपॉलिश इत्यादि जिनसांचे कारखानेहि त्यांनीं उभारले. नाशिकजवळ जमीन घेऊन त्यामध्ये सोया बीन्सची मोठ्या प्रमाणावर लागवड करण्यास त्यांनीं सुरवात केली होती. तिजोऱ्यांचे कारखान्यांत आज सुमारे १,००० कामगार कामावर आहेत. मि. अर्देसर ह्यांनीं आपले पैसे साबणाचे कारखान्यांत गुंतविले असून जमीनजुमल्याचे धर्मादाय विश्वस्तित्पत्र केले आहे.

मननीय उद्गार

औद्योगिक राष्ट्रांस साम्राज्याची जरूरी

जर्मनीची साम्राज्यासंबंधीच्या आकांक्षांचे दिग्दर्शन, तिच्या फडनविसांनीं एका भाषणांत केले. ते म्हणाले:—

“आपण आपली निर्गत वाढविली नाही, तर फक्त दोनच मार्ग शिल्लक उरतात. (१) जरूरीचे सर्व जिन्नस जर्मनीतच तयार करणे किंवा (२) कच्चा माल मिळविण्यासाठी जर्मनीबाहेरील प्रदेशांत वांटणी मागणे. ह्या दोहोंपैकी पहिला मार्ग अव्यवहार्य आहे.”

शास्त्रज्ञांची सामाजिक जबाबदारी

“इंडियन अँकेडमी ऑफ सायन्सेस” ह्या शास्त्रज्ञांच्या मंडळीच्या वार्षिक बैठकीस सुरवात करून देतांना मुंबईच्या गव्हर्नरांनीं भाषण केले, त्यांत त्यांनीं खालील उद्गार काढले:—

“शास्त्रज्ञांचे, रोजच्या व्यवहारी जगांत पडावे तितके वजन पडत नाही. शास्त्रीय प्रगतीमुळे मानव जातीचे कल्याण झाले आहे, ही गोष्ट खरी; तथापि त्याबरोबरच कित्येक प्रश्न नव्यानेच उपस्थित झाले आहेत. उत्पादन इतके वाढले तरी त्याची वांटणी करणे कठीण होऊन बसले आहे. शास्त्रज्ञांनीं ही गोष्ट ध्यानांत बाळगून व राजकीय व सामाजिक प्रश्नांत मन घालून आपले धोरण सहकार्याने आंखले पाहिजे.”

शेतकऱ्यांची स्थिति कशांने सुधारेल ?

श्री. वैकुंठराय मेहता हे सुरत येथील खादी व ग्रामोद्योग प्रदर्शनाचे उद्घाटन करतांना म्हणाले:—

“भांडवलाचा अभाव हे शेतकऱ्यांच्या दुःस्थितीचे खरे कारण नव्हे. भांडवलाचा पुरवठा करणाऱ्या सहकारी संस्था कितीहि कार्यक्षम झाल्या, तरी तेवढ्याने कर्जबाजारीपणाचा प्रश्न सुटणार नाही. जमीनगहाणाच्या बँकांमुळे शेतकऱ्यांच्या कर्जावरील व्याजाचा दर कमी होईल, हप्त्यांनीं परत फेड करण्याची सवलत मिळेल व एका सावकाराच्या जागी दुसरा घेणेकरी येईल. पण तेवढ्याने कार्यभाग होणार नाही. खेडुतांची स्थिति सुधारण्याचा खरा मार्ग म्हणजे शेतीवरील लोकांचे अवलंबन कमी करून स्थानिक उद्योगधंद्यांत त्यांस वाव देणे, हा आहे. जमिनीची मशागत कसून करणे, पिकांत बदल व सुधारणा करून उत्पन्न वाढविणे, गुरांपासून ज्यास्तां जास्त उत्पन्न काढणे, नेहमीच्या उद्योगांबरोबर दुय्यम धंदे करणे, विश्रांतीचा वेळ उपयुक्त कार्यांत खर्च करणे, इत्यादि मार्गांनीं प्रयत्न झाले, तरच तरणोपाय आहे.”

धी पूना कॅटोनमेंट को. के.

बँ. सो. लि. पुणे

ऑफिस:—९५, लक्ष्मीरोड, गणेश चौक.

कायम ठेवी:—द. सा. द. शे. ४॥ ते ६ टक्के.

सेव्हिंग्ज ठेवी:—द. सा. द. शे. रोज शिल्लकेवर ३ टक्के.

अल्पसंग्रह ठेवी:—आज किंमत रु. ८, चार वर्षांनीं रु. १०.

मॅबर्सकरिता बँकिंगचे इतर व्यवहार केले जातात.

विशेष माहिती समक्ष.

सेक्रेटरी.

आकडेशास्त्राचें वाढतें महत्त्व

कोणत्याहि गोष्टीसंबंधी निश्चित धोरण आंखण्यापूर्वी त्यासंबंधी तपशीलवार माहिती असणे आवश्यक असते. ही माहिती गोळा करून व तिचे वर्गीकरण करून त्यांतून योग्य तो अर्थ-बोध काढणे, हे काम सोपे नाही. भरमसाट माहिती जमा न करता, हातातील विषयास जरूर त्या बाबी निवडून काढणे, जरूर तेथे 'नमुना पद्धती' चा अवलंब करणे, तर्कशास्त्राचे आधारे माहितीपासून सिद्धांत काढणे, इत्यादि गोष्टी करण्यास आकडे-शास्त्राचें सहाय्य होतें. परिस्थितीची कल्पना थोडक्यांत करून देणे व वैयक्तिक उदाहरणांवरून सर्वास समजेल असा सिद्धांत काढणे, हे आकडेशास्त्राचें कार्य होय, व तें करतांना सरासरी, ग्राफवरील चढउतार, तुलना दर्शविण्यासाठी लहानमोठ्या ठोकळ्यांची योजना, कोष्टके, इत्यादींचा उपयोग केला जातो.

अलीकडे आकडेशास्त्राचें महत्त्व प्रत्येक वाढत आहे. प्रत्येक विषयासंबंधी चर्चा करतांना, त्यासंबंधी आकडे मिळाल्याखेरीज ती चर्चा पुरी समजली जात नाही. आयात-निर्गत, लोकसंख्या, अपघात, जन्म-मृत्यु, बेकारी, उत्पन्न, रहाणीचें मान, रोगराई, रेल्वेवरील वहातुक, पिकांचे अंदाज, इत्यादि प्रत्येक बाबतींत तुलनात्मक आकड्यांची जरूरी असते. त्याच आंकड्यांवरून कित्येक प्रसंगी अगदीं परस्पर-विरुद्ध असे निष्कर्ष निघणे अशक्य नसतें. आकडे जमा करतांना व त्यांची मांडणी करतांना शास्त्रशुद्ध व तर्कशुद्ध रीतीने वागणे महत्त्वाचें असतें. आकडे-शास्त्राचें वाढतें महत्त्व व त्या शास्त्रांत वाकबगार असणारांचें हिंदुस्थानांतील दुर्भिक्ष्य ध्यानांत घेऊन इंडियन स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूटने एक अभ्यासक्रम योजिला आहे. संशोधक व त्यांचे हाताखाली काम करणारे सहायक ह्यांच्या कामास जरूर त्या मानानें अभ्यासक्रमाचे दोन भाग केलेले आहेत.

दर दहा वर्षांनीं होणारी खानेसुमारी, सरकारी खात्यांमार्फत जमा केली जाणारी वेगवेगळ्या गोष्टीसंबंधी माहिती व हिंदुस्थान सरकारच्या 'कमर्शियल इंटेलिजन्स व स्टॅटिस्टिक्स' खात्याचें व्यापारविषयक प्रश्नांच्या आकडेवाचकचें काम, ह्याखेरीज इतर कोणत्याच मार्गानें इतके दिवस आकडेशास्त्राची मदत विशेष घेतली जात नसे. हवा-पाणी खात्याचे कामांत आकडेशास्त्राची मदत अर्थातच लागे. २० वर्षांपूर्वी, कलकत्ता विश्वविद्यालयाच्या परीक्षांच्या निकालासंबंधी आकडेवार माहिती जमा करण्याची स्वतःपट करण्यांत आली होती, परंतु तें काम पुरें झालें नाहीं. शेतकी कमिशनच्या अहवालानें आकडेशास्त्राच्या कामास जोराची चालना मिळाली व इंपीरियल कॉन्सिल ऑफ अॅग्रिकल्चरल रिसर्चने त्यासाठी स्वतंत्र शाखा निर्माण करून पैशाची मदत देण्यास सुरवात केली. पुसा येथील इन्स्टिट्यूटमध्ये दोन वर्षांपूर्वी आकडेशास्त्राचें एक सातें सुरू झालें. रासायनिक खातांच्या कंपन्यांनी स्वतःचे धंद्यासाठी म्हणून कित्येक ठिकाणी चौकशी चालू ठेवली आहे. हवा-पाण्याचें सातें, जंगल सातें, आरोग्य सातें, कालवे सातें, इत्यादि खात्यांमार्फत सर्व प्रांतांतून आतां संशोधन चालू आहे. त्याचप्रमाणें, कपाशीसंबंधी, चहा-संबंधी व लोखंड व पोलाद ह्यासंबंधी संशोधन-कार्य सुरू आहे. मजुरांची रहाणी, कामाचे तास, अपघात, कार्यक्षमता, मुलांचें शिक्षण, इत्यादि प्रश्नां हि आकडेशास्त्राचे तावडींतून निसटलेले नाहींत. रेल्वेजनी सुद्धा ह्या बाबतींत प्रगति केलेली आहे. सध्याच्या

हलाखीच्या दिवसांत आर्थिक प्रश्नांकडे लोकांचें लक्ष प्रामुख्याने वेधलें जाणें अपरिहार्य आहे व त्याचा परिणाम आर्थिक प्रश्नांची सूक्ष्म पहाणी केली जाण्याकडे होत आहे. हिंदुस्थान सरकारच्या आकडेशास्त्रविषयक चौकशांच्या कामाबाबत सद्या देण्यासाठी प्रो. बौले व मि. रॉबर्टसन ह्या दोन तज्ञांस इंग्लंडांतून येथे १९३३ साली बोलावून घेण्यांत आलें होतें. त्यांच्या अहवालांतून काय निष्कर्ष निघतो, हे पहावयाचें आहे.

हिंदी युनिव्हर्सिटींतून आकडेशास्त्राचें शिक्षण देण्याची पद्धतशीर व्यवस्था अजून झालेली नाहीं. गणित व आकडेशास्त्र हीं दोन्ही जवळचीं भावंडे असलीं, तरी चांगला गणिती आकडे-शास्त्रांत निपुण असतोच असे नाहीं; तें एक वेगळेंच व स्वतंत्र शास्त्र आहे. त्याचप्रमाणें, अर्थशास्त्रज्ञाचें गणित व आकडेशास्त्र ह्या दोन्ही बाबतींत अज्ञान असणें अशक्य नसतें. तेन्हां, आकडेशास्त्राचा स्वतंत्रपणें अभ्यास करून त्यांत प्रावीण्य संपादन केलेल्या तज्ञांस हिंदुस्थानांत भरपूर काम आहे, असें म्हणण्यास हरकत नाहीं.

जगांतील सिनेमागृहे

इतर देशांचे मानानें हिंदुस्थान हा सिनेमाच्या बाबतींत किती मागे आहे. ह्याची कल्पना खाली दिलेल्या आंकड्यांवरून येईल. ही माहिती 'जर्नल ऑफ दि मोशन पिक्चर सोसायटी ऑफ इंडिया'च्या ताज्या अंकांतून घेतली आहे. आपल्या देशाची लोकसंख्या ३५१ कोटी आहे व सिनेमा थिएटरांची संख्या ६६० आहे. म्हणजे, दर ५१ लक्ष लोकांस एक थिएटर, असें प्रमाण पडतें. इतर देशांबरोबर तुलना केली असतां हिंदुस्थानाचें ह्या बाबतीमधील स्थान लक्षांत येईल.

सिनेमागृहांचें लोकसंख्येशीं प्रमाण

देश	लोकसंख्या	किती लोकांमार्फत
	सिनेमा थिएटरें (कोटी)	एक थिएटर ?
		(हजार)
रशिया	९,९८७	१६३
जर्मनी	५,१००	६३
ग्रेट ब्रिटन	४,८९७	४३
फ्रान्स	४,०००	४
हिंदुस्थान	६६०	३५१

सन १९३३ मध्ये हिंदुस्थानांत बोलपट दाखविणारी ३४० सिनेमागृहे होती. ही संख्या एका वर्षांत ५०६ वर गेली. जपान-मध्येहि तत्सम संख्येत ड्रुपटीने वाढ होऊन १९३४ मध्ये ८७७ थिएटरांतून बोलपट दाखविण्यांत येऊं लागले.

कॉलेजांतील विद्यार्थ्यांची शारीरिक प्रकृति

मुंबई इलाख्यांतील कॉलेज-विद्यार्थ्यांच्या वैद्यकीय तपासणींत असे आढळून आले की, १३,८६४ विद्यार्थ्यांपैकी ६,५७१, जणांची शारीरिक स्थिति बरी होती व ७,१३६ जणांची प्रकृति सामान्य म्हणजे असमाधानकारक होती. धारवाडच्या कनाटक कॉलेजांतील विद्यार्थ्यांचा तपासणींत पहिला नंबर लागला आणि गुजराथेतील कॉलेजांतील विद्यार्थी सुमार असल्याचें दिसून आलें. शारीरिक खेळांच्या बाबतींत आपली कांहींच सोय नाहीं अशी विद्यार्थिनींची जोराची तक्रार आहे.

हिंदुस्थानचे आर्थिक भवितव्य

[वरील विषयावरील, 'दि इकनॉमिस्ट' ह्या सुप्रसिद्ध अर्थशास्त्रविषयक साप्ताहिकामधील एका लेखातील महत्त्वाचे मुद्दे साली दिले आहेत.]

(१) हिंदुस्थानाचे परदेशांवर अवलंबन फारच अल्प आहे. तेथील उत्पादनापैकी ७ ते १० टक्के इतकाच माल निर्गत होतो.

(२) हिंदुस्थान देश शेतीप्रधान असून, १९२९ ते १९३३ ह्या मुदतीत शेतीच्या उत्पन्नाची पैशांत व्यक्त होणारी किंमत निम्म्याने घटली. तथापि, शेतकऱ्यांने सावकारास, जमीनदारास व सरकारास यांच्या लागणाऱ्या रकमा कायम राहिल्यामुळे त्याची दुर्दशा उडाली.

(३) परदेशांशी होणारा व्यापार घटल्यामुळे सरकारचा वसूल कमी झाला. जकातीच्या उत्पन्नांत व प्राप्तीवरील करांत तूट आली व बजेटाची तोंडामिळवणी होईना. ही परिस्थिति सुधारण्यास सोन्याच्या निर्गतीमुळेच सरकारास पुष्कळ सहाय झाले, ह्यांत संशय नाही.

(४) सरकारने शेतकऱ्यांवरील डोईजड बोजा हलका करण्याचे प्रयत्न सुरू केले आहेत व औद्योगिक उत्पादनही वाढत आहे.

(५) शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविणे अत्यंत जरूर आहे व त्याकरिता आधुनिक पद्धतीने उत्पादन होण्याची खटपट केली पाहिजे. ह्यासाठी लागणारे भांडवल केवळ हिंदुस्थानांतच उभारतां येणे अशक्य आहे.

(६) आज सुमारे १,००० कोटी रुपये ब्रिटिश भांडवल ह्या देशांत गुंतलेले आहे. हिंदी भांडवलाची (सरकारी व इतर रोखे, संयुक्त भांडवलाच्या मंडळ्या, इतर उद्योगधंदे हीं सर्व धरून) एकूण बेरीज ७५० कोटींवर जाणार नाही.

(७) हिंदुस्थानांने परदेशी भांडवलाचे सहाय घेतल्याखेरीज चालणार नाही. ब्रिटिश लोकांस ह्या बाबतीत पुढाकार मिळवावयाचा असेल तर त्यांनीं आपले व्यापारविषयक धोरण बदलले पाहिजे. ओटावा करारांविषय हिंदी लोकमत असून हिंदी उद्योगधंद्यांच्या न्याय्य हक्कांचे संरक्षण होईल, अशी गव्हर्नर जनरलांनीं काळजी घेतली पाहिजे.

(८) हिंदुस्थान जसजसा स्वयंसत्ताक होत जाईल त्या मानाने सरकारी नोकऱ्यांतून इंग्रजांचे प्रमाण कमी होईल व त्यांस व्यापारी पेशा पुनः पत्करणे भाग पडेल.

(९) हिंदी प्रगतीस ब्रिटिशांचे सहाय अजून कितीतरी होण्याजोगे आहे. परंतु, जुन्या पद्धतीचे आपले वागणे सोडून, हिंदी लोकांस समतेने वागविले व त्यांच्या लायखीस व हुशारीस वाव दिला, तरच ते शक्य होईल.

पुणे येथील सर्वांत जुनी व वेळेवर कामे करणारी

टेलरिंग फर्म

पाटसकर आणि कंपनी

४८ निहाल पेठ, पुणे शहर.

सर्व प्रकारचे देशी व विलायती कापडाचे व तयार कपड्यांचे व्यापारी

आमचेकडे—खिया, पुरुष व मुले यांचे सर्व प्रकारचे फॅशनेबल कपडे ऑर्डरप्रमाणे नेमिलेल्या वेळी तयार करून मिळतील. घरी येऊन मेझरमेंट घेतले जाईल व कपडे घरपोच मिळतील.

निवडक बाजारभाव

सरकारी कर्जरोखे

बँक रेट (२८ नोव्हेंबर १९३५ पासून)	३%
५% (१९४०-४३)	१११-०
५% करमाफ लोन (१९४५-५५) ...	११९-९
५% (१९३९-४४) लोन	१०९-७
४३% लांब मुदत (१९५५-६०) ...	११७-६
४% १९६०-७०	११०-१०
३३% विनमुदत	९६-६
३३% १९४७-५०	१०५-१५
४% १९४३	१०९-०

निमसरकारी रोखे

४% पोर्ट ट्रस्ट (बिगर गॅरंटी व लांब मुदत)	१०५-१२
४% पोर्ट ट्रस्ट (गॅरंटी व तीन महिन्यांच्या नोटिशीने परत फेड)	१०४-८
४% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत) ...	१०५-०
४% मुंबई सिटी इंप्रूव्हमेंट ट्रस्ट बॉण्ड (७०वर्षे मुदत)	१०५-०
४% म्हैसूर कर्ज (१९५३-६३) ...	१०९-८
५% म्हैसूर (१९५५)	१२१-४

मंडळ्यांचे भाग

बँका

बँक ऑफ इंडिया (भाग १०० चा, पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१२७-०
बँक ऑफ बडोदा (१०० पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१०५-८
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५० पैकी २५ रु. भरले व ६% डिव्हि.)	३६-०
इंपीरिअल बँक (५०० रु., १२% डिव्हि.)	१५७५-०
रिझर्व्ह बँक (१०० रु.)	१३०-०

रेल्वेज

दौंड-बारामती (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ५%)	९८-०
पाचोरा-जामनेर (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ६%)	९२-८
अहमदाबाद-प्रांतज (५०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९३%)	९०७-८

बीज

बाँबे ट्रॅम्वे (ऑर्डि. भाग ५० रु., डिव्हि. १३%)	१४८-२
कराची (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२२३-१२
पुणे इलेक्ट्रिक (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२२१-४
टाटा पॉवर (१,००० रु. ऑर्डि, डिव्हि. ५३%)	१५४७-८
टाटा पॉवर (१,००० रु. प्रेफरन्स, डिव्हि. ७३%)	१५२२-८

इतर

टाटा आयर्न (१५० रु. प. प्रेफरन्स डिव्हि. ६%)	१९१-९
टाटा आयर्न (१०० रु. ड. प्रेफरन्स, २२ रु. ८ आ.)	१६२-८
टाटा आयर्न (७५ रु. ऑर्डि.)	१५१-४
टाटा आयर्न (३० रु. डिफर्ड)	५९६-४

सोने-चांदी

चार्टर्ड बँकेचे सोने	तोळ्यास	३४-१३
मिंट	तोळ्यास	३४-११३
हिंदी मिंट चांदी	१०० तोळ्यांस	५०-८
हिंदी मिंट चांदी (वायदा)	१०० तोळ्यांस	५०-८

आपणांस विहीर बोअर करावयाची आहे काय ?

भिडे आणि सन्स

स्वतः तयार केलेल्या मशीननें बोअर खणून देतात.

चौकशी करा:—

भिडे आणि सन्स

सांगली (S. M. C.)

शनीचा पार, पुणे. २

संजीवन हेअर टॉनिक

दारुणा (Dandruff), केंस गळणे व टकल यांवर अनुभविक उपाय. केंसांची वाढ करण्यास उत्कृष्ट साधन. white oil पासून अलित. बाटली किं. १ रु. पो. व पं. निराळें. पुण्यांत नू. म. विद्यालय भांडार, येथें मिळेल.

संजीवन मॅन्युफॅक्चरिंग. कं. अमदाबाद.

‘अर्था’चे किरकोळ अंक

खालील ठिकाणीं मिळतात.

पुणे १ आर्यभूषण छापखाना कचेरी.

२ एन. ए. अँड फ्रेंड्स, अप्पा बळवंत चौक.

कोल्हापूर रा. शं. गोखले, रामरुष्ण कार्यालय.

सोलापूर व्ही. के. भागवत, हनुमान कार्यालय.

शास्त्रशुद्ध पायावर काम करणारी, महाराष्ट्राची प्रमुख प्राविहडंड विमा कं.

दि हिंद बेनिफिट सोसायटी लि.

च्या लोकप्रिय

प्रपंच पॉलिसीकरितां प्रचारक पाहिजेत.

माहितीसाठी लिहा.

किताब बिल्डिंग, बुधवार, पुणे.

सेक्रेटरी.

श्री माणकेश एजन्सी

शहापूर लुगडी, जरीची व टोपपदरी, अंगास रंग न लागणारीं मिळतात.

तसेंच, इरकल, संबायत वगैरे पेटेचा गॅरंटीड माल मिळतो.

मंडई रस्ता, शनीचा पार, पुणे.

S. B. JOSHI & Co.

ENGINEERS & CONTRACTORS

41 A, Bruce Street
Bombay

716, Sadashiv Peth
Poona City

शेअर विक्री सुरू आहे

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., पुणे

अधिकृत भांडवल ... .. रु. १० लक्ष

तूर्त विक्रीकरितां काढलेलें भांडवल ... .. रु. ५ लक्ष

प्रत्येक शेअरची किंमत रु. ५०

१ अर्जासोबत प्रत्येक शेअरला रु. १५/-

२ अर्जमंजुरीनंतर रु. १०/- } प्रमाणें.

बाकी रकम “अनकॉल्ड रिझर्व्ह” म्हणून राहिल.

संचालक मंडळाचे अध्यक्ष:—प्रो० वा. गो. काळे, एम्. ए., एक्स मेम्बर, इंडियन टॅरिफ बोर्ड.

उपाध्यक्ष:—श्री. धोंडो कृष्ण साठे, बी.ए., बी. एससी., व्यापारी व कॉन्ट्रॅक्टर, पुणे.

प्रॉस्पेक्टस व शेअर अर्जाच्या नमुन्याकरितां लिहा:—

पुणे:—मॅनेजर, दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., न्यू किताब बिल्डिंग, लक्ष्मी रोड.

मुंबई:—आर. आर. नावर आणि कं., शेअर व स्टॉक ब्रोकर, एक्झॅमिनर प्रेस बिल्डिंग, दलाल स्ट्रीट, कोट.

नागपूर:—एस. एन. आगाशे आणि कं., चीफ एजन्टस, कॉमनवेल्थ इन्शु. कं. लि., महाल.

K. K. & Co.

Photographic Dealers

POONA.

एन. ए. अँड फ्रेंड्स

स्टेशनर्स, जनरल मर्चन्टस, अँड कमिशन एजन्टस.

आप्पा बळवंत चौक, पुणे २.

CONFIDENCE

is a worth-while asset in business building. The success that has attained Hindusthan's efforts to serve the public has its origin in public confidence, its

YEARS OF

Efficient Management, Fair Dealings, Prompt Settlement of Claims, Liberal Terms, Enterprize, Judicious Reserves, Sound Investments, Huge Assets and Useful Service

HAS CREATED

PUBLIC CONFIDENCE

The following figures will convince you :

NEW BUSINESS

This year 1934-35

Exceeds

2 CRORES & 50 LAKHS

BONUS

PER THOUSAND PER YEAR.

On Endowment Rs. 23 On Whole Life Rs. 20

HINDUSTHAN

Co-operative Insurance Society, Ltd.

(ESTD. 1907)

Branches : Bombay, Madras, Delhi, Patna, Lahore, Lucknow, Dacca,

Offices : throughout India & the East.

S. C. MAJUMDAR, N. SARKAR
MANAGER : Bombay Branch. | General Manager.

POONA OFFICE — 180, Budhwar Peth.

काटकसर आणि चढाओढ

सध्याचे आर्थिक मंदीचे दिवसांत अधिक काटकसर कशी करितां येईल हा विचार प्रत्येकापुढे आढेच. संस्था, ऑफिस, कारखाना, घर इ० सर्व ठिकाणी काटकसरीचा प्रयत्न सुरू आहे.

परंतु

वेळेची काटकसर करणे आरोग्याशिवाय कसे शक्य होईल, आणि आरोग्य मिळण्यास व टिकविण्यास उपाय काय ?

याचें उत्तर

आरोग्यमिश्रण

याचे सेवनाने

शोचास साफ होऊं

व तरतरी आणि

लागून भूक वाढते

उत्साह ही वाढतात.

बोधचिन्ह

सर्व एजंटांकडे मिळतें.

श्रीधूतपापेश्वर आर्योपाधि कारखाना,

पनवेल—कुलाबा.

डॉन ऑफ इंडिया विमा कं. लि., पुणे

मध्यम वर्गातील

अत्यंत उपयोगी, फायदेशीर

गृहेच्छु लोकांस

सहज सुलभसाध्य

भाडेकरो—घरमालक—गृहयोजना

माहितीपत्रक मागवा व विमदार व्हा.

जनरल मॅनेजर

वेस्टर्न इंडिया

लाइफ इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड.

स्थापना स. १९१३

मुख्य कचेरी—सातारा

संपूर्ण स्वदेशी, अत्यंत सुट्ट, माफक हप्त्याची,

पहिली आणि पहिल्या प्रतीची विमा कंपनी.

बोनस

त्रैवार्षिक

दर हजारों

एकूण चालू काम

एकूण जिंदगी

लाइफ फंड

एजन्सी आणि इतर माहितीसाठी पत्रव्यवहार करा.

हयातीतील रु. ६०

हयातीनंतरचे रु. ७५

२,५०,१५,०८२ रुपये

६१,६९,१६९ ”

५०,९९,४३९ ”

मॅनेजर.

हे पत्र पुणे, पठ भांबुडा घ. नं. १३६१३ आयभूषण छापखान्यात रा. अनंत विनायक पटवर्धन यांनी छापिले, व रा. श्यामाद वामन काळे, बी. ए., यांनी 'दुर्गाधवास', भांबुडा, घ. नं. १२५/१३, पुणे शहर, येथे प्रसिद्ध केले.